

УДК 070:174:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.6/45>**Марчук Г. І.**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Гарачковський О. І.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Тарасюк В. Ю.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ В МОБІЛЬНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ: ПРИВАТНІСТЬ, ВЕРИФІКАЦІЯ ТА МАНІПУЛЯЦІЇ

Статтю присвячено аналізу сучасних етичних норм у межах мобільної журналістики. Розкрито сутність етичних викликів, із якими стикаються журналісти МоJo (мобільна журналістика). Смартфон, додаткові джерела живлення, доступ до інтернету – це головні інструменти. За допомогою них сучасні журналісти здійснюють свою професійну діяльність. Як і в кожній професії, тут також існує професійний етичний кодекс. З'ясовано, що основу викликів у мобільній журналістиці становлять такі етичні норми та принципи, як: приватність, верифікація, а також технології маніпуляції в медіа. Оскільки мобільна журналістика вважається відносно новим напрямом традиційної журналістики, то постають питання, які саме етичні норми та принципи діють у МоJo, чому порушення цифрової приватності, відсутність верифікації даних та медіаманіпуляції підривають довіру до ЗМІ. Ця проблематика підкреслює актуальність дослідження.

Встановлено, що головною характерною рисою мобільної журналістики є швидкість. Завдяки можливості оперативно висвітлювати події МоJo стала важливим медіаінструментом. Використання мобільних пристроїв як знаряддя праці значно полегшило здійснення професійної журналістської діяльності. З'ясовано, що кодекс журналістської етики охоплює загальні норми та принципи. Незважаючи на велику кількість праць, які висвітлюють питання журналістської етики, у науковій літературі так повноцінно і не сформовано етичні правила мобільної журналістики. У цьому є новизна здійсненого дослідження: проаналізовано витоки створення МоJo, розкрито основну мету її діяльності, описано основні норми та принципи журналістської етики, зроблено порівняльний аналіз між мобільним і традиційним видами журналістики, схематично представлено основні етичні проблеми мобільної журналістики. Зроблено висновки щодо основних етичних викликів та надано рекомендації щодо можливості протистояти їм.

Отримані результати дослідження може бути використано в професійній діяльності працівників МоJo. Рекомендації щодо протистояння етичним викликам у мобільній журналістиці, які є логічним завершенням роботи, надають практичний характер цьому дослідженню.

Ключові слова: журналістська етика, цифрова приватність, фактчекінг, медіаманіпуляції.

Постановка проблеми. У кожній професії існує набір моральних норм, які формуються в певні етичні кодекси. Одним із найпоширеніших прикладів є журналістська етика. Проблематика цього питання складається з того, що під час отримання базових знань здобувачі вищої журналістської освіти формують власний світогляд, базуючись на ідеалістичних поняттях. Тобто в теорії об'єктивність, неупередженість, чесність та незалежність становлять основу професії журналіста, але в реальному житті такі етичні принципи часто порушуються. Це пов'язано передусім

із не завжди професійними поглядами власників ЗМІ або політичних сил, які змушують медіавників порушувати правила. Тому існують значні розбіжності між теоретичними знаннями, які майбутні творчі працівники ЗМІ отримують у процесі освоєння професії, та реальними умовами роботи журналіста в медіа. Особливо гостро таке питання постало в епоху цифровізації суспільства та бізнесу, коли на перший план вийшла мобільна журналістика (МоJo) – створення та поширення новин та медіаконтенту за допомогою мобільних пристроїв. З погляду сучасного способу життя

такий підхід уже є традиційним, тому що працівники ЗМІ були мобільними завжди, навіть без використання мобільних телефонів та планшетів як знаряддя праці. Але з іншого боку, такий метод повністю змінює принципи медійної етики, коли цифрова приватність уже не розглядається як норма поведінки, тому що журналісти вимушені швидко реагувати на події та оперативно доставляти інформацію аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку мобільної журналістики в сучасному медіапросторі присвячено значну кількість робіт. Однак слід зазначити, що аналізом етичних питань у цій сфері займається порівняно небагато науковців.

Такі автори, як Л. Макей [4], Б. Сташен [7], А. Чернік [1] та А. Давидов [2] досліджують суть мобільної журналістики, її мету та завдання. У роботах цих науковців зроблено ретроспективний огляд подій, пов'язаних з історією виникнення та розвитку мобільної журналістики в Україні та світі.

Інші дослідники зосереджуються на аналізі норм та принципів журналістської етики. Наприклад, А. Дзіюбко [6], С. Дьома [10] та А. Наливайко [5] характеризують основні етичні норми і принципи, яких повинні дотримуватися творчі працівники ЗМІ під час виконання своїх професійних обов'язків.

Особливу цінність для дослідження становлять роботи іноземних авторів, як-от К. Harris [13], М. І. Sultan, А. S. Amir [14] і S. J. A. Ward [15], які у своїх дослідженнях описують мобільну журналістику як один із головних елементів сучасного світового медіапростору.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз етичних викликів у мобільній журналістиці, зокрема в контексті таких ключових понять, як приватність, верифікація інформації та маніпулятивні практики. Для досягнення мети дослідження передбачається розв'язати такі завдання:

- 1) ідентифікувати конкретні етичні виклики, з якими стикається мобільна журналістика;
- 2) описати та проаналізувати основні етичні принципи, що регулюють діяльність мобільних журналістів;
- 3) оцінити рівень загрози порушення приватності, проблем верифікації інформації та поширення маніпуляцій у сучасній мобільній журналістиці.

Виклад основного матеріалу. Мобільна журналістика, яка має скорочену назву MoJo, стала основою сучасного інформаційного простору.

Головний технічний засіб, який забезпечує процес висвітлення новин та подій у MoJo, – смартфон. Сучасний спосіб життя визначає нові форми діяльності, й журналістика не є винятком. Це виражається в тому, що для створення медіаконтенту вже не потрібні важке обладнання, оператор, репортер та витрачання багато часу на оброблення інформації. Важливо мати доступ до інтернету, додаткові джерела живлення та навички володіння базовими інструментами в одному з додатків у смартфоні. За допомогою такого оснащення можливо створити повноцінний медійний матеріал.

Головна характерна риса мобільної журналістики – швидкість. Можливість оперативно реагувати на події та миттєво публікувати сюжети робить мобільну медійну діяльність важливим інструментом висвітлення новин та подій у світі. Зростання попиту на отримання читачами інформації в реальному часі спонукає журналістів, озброївшись смартфоном або планшетом, шукати способи швидкого оновлення інформації. Слід зазначити, що одним із найпопулярніших форматів MoJo стали онлайн-стріми – відеотрансляції, які доступні для перегляду в режимі реального часу через інтернет [1]. Проте для розуміння розвитку такого напрямку журналістики слід згадати, з чого все почалося. На жаль, витоками мобільної журналістики було висвітлення далеко не радісних новин. Старт розвитку MoJo почався саме відображення збройних конфліктів. В Україні MoJo почалося з подій 2013–2014 років на Майдані в Києві, потім конфлікт на Донбасі, анексія Криму і, безумовно, широкомасштабне військове вторгнення РФ на територію України у 2022 році зумовили укріплення та поширення MoJo як важливого елемента висвітлення подій у медіапросторі. А мобільна журналістика завоювала той же самий легальний статус, як і традиційна [1].

Деякі дослідники вважають, що за межами України поширення MoJo почалося у 2010 році в Єгипті, коли поліція жорстоко побила за оприлюднене відео блогера та підприємця Х. Саїда, внаслідок чого він помер. Його смерть стала поштовхом до масових хвилювань у країні, оскільки єгиптяни використовували соцмережі як платформу для висвітлення реальних та правдивих подій, які відбувалися в країні на той час.

Ще більшим поштовхом для розвитку мобільної журналістики стала серія масових вуличних протестів під назвою Арабська весна. Вони почалися у 2011 році, коли через хвилю загальнонаціональних протестів у Тунісі пішов у відставку

авторитарний президент країни. Цікавим є те, що першою назвою названого спротиву була «кібер-революція». Це пояснюється тим, що в основі революційного процесу перебувала молодь та її інтереси щодо розвитку держави. Вона масово використовувала сучасні засоби зв'язку для висвітлення ситуації та її поширення не тільки всією країною, а й за її межами. Протестувальники застосовували гештегі, месенджери Facebook, Twitter, щоб максимально поширити висвітлення цієї події та підняти всю молодь країни [2].

Мобільна журналістика ще більше закріпила свій статус, коли зйомка на мобільні пристрої почала бути частиною репортажів таких провідних телекомпаній світу, як CNN та BBC. Стало очевидно, що інформація виглядає достовірніше, якщо новини висвітлюються ізсередини. А завдяки таким кадрам глядачі отримали можливість побачити ситуацію безпосередньо від тих, хто був на місці подій.

Історія створення та поширення MoJo як у світі, так і в Україні свідчить про те, що такий вид журналістики став інструментом боротьби за свободу та правду. Тоді постає питання: яким чином медійникам протистояти етичним викликам, із якими вони стикаються у своїй професійній діяльності?

Національна спілка журналістів України у 2004 році прийняла кодекс етики українського журналіста, де зафіксовано основні морально-етичні правила, яких журналіст має дотримуватися, виконуючи свої обов'язки (табл. 1).

Оскільки основна мета мобільної журналістики – висвітлення правдивих та реальних подій,

а також боротьба за свободу та правду, то «всі засоби хороші». З одного боку, таке спричиняє певні порушення журналістської етики, і передусім це стосується недотримання принципу приватності. З іншого боку, якщо існує суспільний інтерес до висвітлення тієї чи іншої інформації, то вторгнення в приватне життя вважається можливим. Але між зазначеними двома поняттями існує тонка грань, яку дуже легко порушити. Саме тому журналістам MoJo необхідно дотримуватися фактчекінгу.

Вибіркове висвітлення подій, перебільшення або приховування фактів, використання емоційно негативних повідомлень призводить до того, що аудиторія піддається впливу тих інтересів, котрі відповідають інтересам власників ЗМІ, а не інтересам суспільства чи країни. Тобто маніпуляції є серйозною перешкодою щодо висвітлення реальних та правдивих подій. Крім того, критичне мислення, яке є основою для демократичного розвитку та активної участі в громадському житті, руйнується в процесі висвітлення неперифікованої інформації. Таким чином, суспільство не може вчасно реагувати на певні ситуації, які призводять до зловживання владою з боку чиновників чи бізнес-структур [4]. З урахуванням цих аспектів мобільна журналістика є тим інструментом, який допомагає боротися за свободу та правду. Але є певні фактори, котрі впливають на рівень того чи іншого видання. Велика кількість онлайн-медіа, яка існує зараз у медійному просторі, конкурує одна з одною, блогерами та соціальними мережами. Унаслідок відбувається зменшення джерел доходів, рекламних бюджетів і прибутку

Таблиця 1

Характеристика основних морально-етичних принципів журналістської етики

№	Назва	Характеристика
1.	Правдивість і точність	Перед публічним висвітленням будь-якої інформації необхідно здійснювати фактчекінг
2.	Об'єктивність і неупередженість	Інформацію повинно бути подано без урахування думки третіх осіб або особистого судження. Конфлікти або спірні теми висвітлюються з різних поглядів
3.	Незалежність	Професійна діяльність журналіста повинна бути незалежною від думок та позицій політичного та бізнес-оточення
4.	Повага до приватності	Під час створення медіаконтенту необхідно поважати право людей на приватність; якщо існує суспільний інтерес до висвітлення тієї чи іншої інформації, можливе вторгнення в приватне життя
5.	Чесність і прозорість	Журналісти не повинні приховувати методи, за допомогою яких було отримано інформацію, та надавати верифікацію висвітленому матеріалу
6.	Коректність	Дотримання поваги до всіх людей незалежно від їх національності, віросповідання, політичних поглядів чи соціального статусу

Джерело: створено авторами на основі [3]

від передплати, тому деякі медіа використовують маніпулятивні технології для залучення аудиторії. Це своєю чергою ще більш ускладнює розуміння об'єктивної журналістики від маніпуляцій. На думку експертів, для протистояння етичним викликам у журналістиці взагалі та в мобільній зокрема необхідно дотримуватися принципів медійної етики, а саме підтримувати розвиток незалежної журналістики та медіаграмотності. Йдеться про просвіту населення щодо технологій маніпулювання, розвитку навичок критичного аналізу інформації та стимулювання розвитку незалежних ЗМІ. Останнє можливо за допомогою надання грантів або крауфандингу. Такі заходи дозволять журналістам працювати без тиску комерційних чи політичних інтересів. На рисунку 1 висвітлено, яким основним етичним викликом протистоять журналісти в МоJo [5, с. 94].

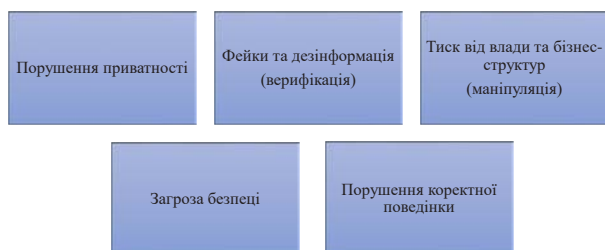

Рис. 1. Етичні виклики в мобільній журналістиці

Джерело: створено авторами на основі [6].

Повертаючись до проблематики етичних викликів, необхідно зробити акцент на тому, що мобільна журналістика – передусім журналістика. Не варто плутати її з блогерством.

Німецький журналіст Б. Сташен надав таке роз'яснення: «Мобільна журналістика» – насамперед «мобільний репортаж», тобто йдеться про весь виробничий процес. Досі журналістам доводилося зазвичай «повертатися на базу», до редакції чи ПТС, щоб виготовити матеріал. Мобільний репортаж передбачає, що журналіст бере всі виробничі засоби із собою і працює в дорозі» [7, с. 15].

Таке пояснення говорить про те, що журналіст МоJo повинен дотримуватися принципів етичного кодексу, як і будь-який інший творчий працівник ЗМІ. Основні відмінності мобільної журналістики від традиційної – це швидка реакція на висвітлення подій та зменшення витрат на підготовку матеріалу (зйомка, монтаж, озвучування тощо).

Висновки. Історія створення мобільної журналістики свідчить про те, що людство за короткий проміжок часу зробило дуже значний технічний прогрес щодо покращення умов життя та праці. Такий прорив у науці та техніці надав можливість застосовувати мобільні засоби зв'язку в повсякденному житті, а згодом використовувати їх як знаряддя праці. Сучасний спосіб життя визначає певні поняття та негласні правила, один з яких: «у кого є смартфон, той є блогером або видавцем». Але це не журналістика.

Мобільна журналістика – відносно новий напрям, який має скорочену назву МоJo. Якщо говорити про технічний складник названого процесу, то його основою є смартфони, а змістовий складник становить професія журналіста. Проте існують певні етичні виклики, які наближують професійного медійника до категорії блогера або видавця-аматора.

До основних етичних викликів у мобільній журналістиці належать: порушення приватності, відсутність верифікації, застосування маніпулятивних технологій. Але не так багато людей розуміють, що мета мобільної журналістики – швидко, оперативно та якісно висвітлювати події, а також розповсюджувати медіаконтент серед своїх передплатників. Тобто в такому випадку йдеться про швидкість та оперативність, а не про порушення етичних норм журналістики з метою отримання більшої кількості переглядів або персональної вигоди.

Працівник МоJo повинен дотримуватися тих же самих етичних норм, як і звичайний журналіст. Основу етичного кодексу медійника становлять: правдивість і точність, об'єктивність і неупередженість, незалежність, повага до приватності, чесність і прозорість, коректність. Однак існують і певні суперечності.

Згадуючи умови виникнення та розвитку мобільної журналістики, слід зазначити, що її метою було висвітлення правдивих і реальних подій у боротьбі за права та свободу, тобто для реалізації такої мети журналістський етичний кодекс передбачає втручання в приватне життя. Але де знаходиться та грань, яка перетворює професійного журналіста на блогера чи відеоаматора? Для цього існують такі поняття, як цифрова приватність, фактчекінг та верифікація даних. Дотримуючись таких правил, журналісти МоJo зможуть повернути довіру до медіа, збільшити кількість передплатників, рекламодавців і в результаті отримати збільшення прибутку.

Список літератури:

1. Чернік А. Мобільна журналістика: заміна традиційній чи тимчасовий тренд. URL: <http://mediakrytyka.lnu.edu.ua/novi-tehnologii-media/mobilna-zhurnalistyka-zamina-tradytsiyniy-chy-tymchasovyy-trend.html> (дата звернення: 27.08.2024).
2. Давидов А. Арабська весна: події, наслідки та вплив на світ. URL: <https://www.armyfm.com.ua/arabska-vesna-podii-naslidki-ta-vpliv-na-svit/> (дата звернення: 28.08.2024).
3. Кодекс етики журналіста. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/> (дата звернення: 29.08.2024).
4. Макей Л. Мобільна журналістика під час війни: в чому її переваги та особливості в Косово, Україні, Афганістані. URL: <https://nsju.org/novini/mobilna-zhurnalistyka-pid-chas-vijny-v-chomu-yiyi-perevagy-ta-osoblyvosti-v-kosovi-ukrayini-afganistani/> (дата звернення: 27.08.2024).
5. Налівайко А. Тенденції порушення професійних стандартів у сучасній українській журналістиці. *Український інформаційний простір*. 2023. Вип. 11. С. 90–106. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/279587/274173> (дата звернення: 29.08.2024).
6. Дзіюбок А. Маніпуляції в медіа: дослідити неможливо обчислити. URL: <https://ua.ejo-online.eu/4556/mediadoslidzhennia/media-manipulation-research> (дата звернення: 28.08.2024).
7. Сташен Б. Мобільна журналістика: практичний посібник / Сташен Б.; пер. з нім. В. Климченка / за загал. ред. В. Іванова. К.: Центр вільної преси, 2021. 260 с. URL: https://www.aup.com.ua/wp-content/uploads/2021/07/%21Mobile%20Journalismus_1-10.pdf (дата звернення: 27.08.2024).
8. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61. URL: https://csu.gov.ua/sites/default/files/bratasyuk_o.b._mentuh_n._f._ponyattya_ta_klasyfikaciya_cyfrovyh_prav_v_ukrayini.pdf (дата звернення: 29.08.2024).
9. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки: навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька; ред.-упор.: О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/22263/Hibrydna%20Viina%20I%20Zhurnalistyka_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=y (дата звернення: 27.08.2024).
10. Дьома С. Питання етики в журналістиці. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/NewYork_Times.pdf (дата звернення: 27.08.2024).
11. Засоби масової інформації у політичному житті суспільства: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 252 с. URL: <https://knushop.com.ua/image/catalog/lira20230617/pdf/12704.pdf> (дата звернення: 27.08.2024).
12. Mobile journalism. URL: <https://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/86141/1/Unit-14.pdf> (date of access: 27.08.2024).
13. Harris K. Ethical issues in social media and digital journalism. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/ethical-issues-social-media-digital-journalism-keriece-harris> (date of access: 27.08.2024).
14. Sultan M. I., Amir A. S. Navigating the Digital Frontier: Challenges and Opportunities for Journalism in the Digital Age. *International Journal of Education and Life Sciences (IJELS)*. 2023. Vol. 1, no. 1. С. 59–72.
15. Ward S. J. A. Digital Media Ethics. URL: <https://ethics.journalism.wisc.edu/resources/digital-media-ethics/> (date of access: 27.08.2024).

Marchuk H. I., Harachkovskiy O. I., Tarasiuk V. Yu. ETHICAL CHALLENGES IN MOBILE JOURNALISM: PRIVACY, VERIFICATION AND MANIPULATION

The article is devoted to the analysis of modern ethical norms within mobile journalism. The essence of the ethical challenges faced by MoJo (mobile journalism) journalists is revealed. A smartphone, additional power sources, and access to the Internet are the main tools that modern journalists use to carry out their professional activities. As in every profession, there is also a professional code of ethics. It has been established that the basis of challenges in mobile journalism is ethical norms and principles such as privacy, verification, and media manipulation technologies. Since mobile journalism is considered to be a relatively new area of traditional journalism, the questions arise as to what ethical norms and principles apply in MoJo, and why violations of digital privacy, lack of data verification and media manipulation undermine trust in the media. These issues underline the relevance of the study.

It has been established that the main characteristic of mobile journalism is speed. Due to the ability to cover events quickly, MoJo has become an important media tool. The use of mobile devices as a tool has greatly facilitated professional journalism. It is found that the code of journalistic ethics covers general norms and principles. Despite the large number of works covering the issues of journalistic ethics, the scientific literature has not yet fully developed the ethical rules of mobile journalism. This is the novelty of this study: the author analyses the origins of MoJo, reveals the main purpose of its activities, describes the basic norms and principles of journalistic ethics, makes a comparative analysis between mobile and traditional types of journalism, and schematically presents the main ethical issues of mobile journalism. Conclusions are drawn on the main ethical challenges and recommendations are given on how to counter them.

The results of the study can be used in the professional activities of MoJo journalists. The recommendations for confronting ethical challenges in mobile journalism, which are the logical conclusion of the work, make this study practical.

Key words: *journalistic ethics, digital privacy, fact-checking, media manipulation.*